

Így a könyvtárak együttműködésének legcélravezetőbb módja is egy, a kooperációval foglalkozó konferencia lehetne.

/LINE, B. M.: *Ist Kooperation etwas Gutes?* = *Bibliothek, Forschung und Praxis*, 5. köt. 2. sz. 1981. p. 160–165./

(Dezső Zsigmondné)

Modern információs szolgáltatások anyagi támogatása

Gyakran felmerül az a kérdés, hogy mennyire érvényesíthető még az ingyenes könyvtári szolgáltatások elve. E kérdéskör integráns részét képezi az információs szolgáltatások díjainak kiszabása. Egyesek szerint a számítógépes szolgáltatások ugyanolyan szolgáltatások, mint amelyeket száz éve manuális úton állítanak elő és ingyen bocsátanak rendelkezésre, csak éppen a technológiájuk változott meg.

Az információs szolgáltatások piacát a következő tényezők jellemzik:

- nehéz ezen a területen különbséget tenni a szolgáltatások azon összetevői között, amelyek ingyenesek, ill. amelyekért díjat számítnak fel;
- az információs szolgáltatások piacának olyan sajátos jellemzői vannak, amelyek befolyásolják az e szolgáltatások előállítói között a szabad versenyt;
- a piac gazdasági vonatkozásai néha teljes ellentmondásban vannak a társadalom céljaival.

Az információs szolgáltatások piaca elég kicsi; ez természetesen befolyásolja e szolgáltatások költségeit is. A piac még a díjak mesterséges leszorításával, ill. még ingyenes szolgáltatások esetén sem növelhető lényegesen. Az információs ipar főleg állami támogatásból él. Az információs ipar piaca csak egy szempontból hasonlít a más vállalkozásokéhoz: mennyiségi mutatók helyett a fogyasztók minőségi igényeinek kielégítésére törekszik. Az információs ipar piacát lényegében tehát az általánosan alkalmazott, de csak ritkán említett *állami támogatások* révén tartják fenn.

Az, hogy az információs szolgáltatásokat állami támogatással tartják fenn, azzal igazolható, hogy ezek a szolgáltatások általában hozzájárulnak a „közjóhoz”.

Ma már megváltozott az a felfogás, amely szerint a szolgáltatásokat majdnem ingyenesen kell rendelkezésre bocsátani. A felhasználók hajlandók is fizetni a szolgáltatásokért, ám annyit korántsem, amennyiben azok ténylegesen kerülnek. Így az állami támogatásnak kell fedeznie az információs szolgáltatások valódi költségeit és a belőlük származó bevétel különbségét.

Azt gondolhatnánk, hogy az információs szolgáltatók és a felhasználók közös érdeke, hogy a szolgáltatás költségét a minimálisra szorítsák, hogy ezáltal az állami támogatás minél kisebb legyen. Ez azonban nem így van, hiszen a szolgáltató intézményeknél a költségmegtakarítás súlyosan érinti a következő évi költségvetést.

Az állami támogatás optimalizálásához, valamint a felhasználóra hárított költség minimalizálásához minden szolgáltatás költségeit nagyfokú gondossággal kell megállapítani. Célszerű olyan árstruktúra kialakítása, amely megbízhatóan garantálja az egyes cégek pozícióját az információs piacon.

/ZWILLENBERG, H. J.: *Funding of modern information services* = *Australian Academic and Research Libraries*, 11. köt. 3. sz. 1980. p. 167–171./

(Pröhle Éva)

Az Angol Nemzeti Könyvtár Kölcsönző Részlegének 1980–1981. évi teljesítményei

Kérések és teljesítésük

Az Angol Nemzeti Könyvtár Kölcsönző Részlegének (British Library Lending Division, BLLD) fennállása óta első ízben fordult elő, hogy a felhasználók érdeklődése megcsappant. Összesen 2 856 000 kölcsönzési és másolati kérést regisztráltak, ami 2,1%-kal kevesebb, mint a korábbi évben volt. A visszaesés elsősorban a gazdasági helyzettel magyarázható, de hozzájárulhatott a kuponok árának emelkedése is: az 1980. évi 1 £-ról előbb 1,30 £-ra, 1981-ben pedig 1,50 £-ra drágult az egységár.

A kérések 85%-át saját állományukból elégitették ki, ez a tavalyinál valamivel alacsonyabb arány. Az ún. háttér-könyvtárakra hárult – változatlan részesedéssel – 5% teljesítése; külföldre az összes igény 1%-át továbbították.

Kapcsolatok az angol könyvtárakkal

A BLLD-et használó könyvtárosok részére négy szemináriumot szerveztek. A BLLD munkatársai előadást tartottak a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó londoni és regionális szemináriumokon is. Intenzívek a kapcsolatai a különféle könyvtári szervezetekkel. A Regionális Könyvtári Együttműködési Országos Bizottsággal (National Committee on Regional Library Cooperation) megvitatták az online lekérdezésű bibliográfiai adattárak és hálózatok, továbbá az audio-vizuális

dokumentumok előretörésének várható hatását a könyvtárközi kölcsönzési rendszerekre. Ez utóbbi témában megkezdtek egy rendszer kialakítását, valamint előkészületeket tettek kísérleti bevezetésére Wales-ben.

Nemzetközi szolgáltatások és akciók

A kérések 18%-a külföldről érkezett, és számuk a BLLD léte óta első ízben – 6,3%-kal – alacsonyabb az előző évinél (510 ezer az 544 ezerhez képest). Nőtt viszont a külföldi felhasználók száma: 125 országból 4121. Ebből 4017 másolatkéréssel, 474 könyvtárközi kölcsönzéssel fordult a Részleghez.

A visszaesés nyilvánvaló – és együttes – oka a fontsterling állandó erősödése, az árak emelkedése és a világméretű recesszió.

A 483 ezer *másolati kérésből* (1979–1980-ban 515 ezer volt a számuk) 24% telex révén, 29% pedig számítógép-kapcsolattal érkezett. Egy felhasználói felmérés, amely az állománnyal, főleg az időszaki kiadványok és a kongresszusi dokumentumok gyűjtésével és a szolgáltatások gyorsaságával kapcsolatos véleményeket volt hivatva felderíteni, teljesen pozitív eredménnyel zárult a BLLD szempontjából.

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzéshez 66 országból 27 200 kérés futott be (1979–1980: 28 800), 20% telex útján. A legtöbb igény Franciaországból (10%), az NSZK-ból (5%), Olaszországból (5%), a Szovjetunióból (5%) és az NDK-ból (3%) származott. Az igények 68%-át sikerült kielégíteni.

A tengerentúli felhasználók – összesen 40 fő – részére két alkalommal szerveztek tanfolyamot. Tekintettel az érdeklődésre, további tanfolyamok indítását is tervezik.

Az angol könyvtáraktól érkezett és külföldre irányított kérések száma az előző évekéhez hasonló (21 ezer) volt. E téren 75%-os teljesítést értek el.

A BLLD különböző fórumokon folytatta a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés továbbfejlesztésének szorgalmazását. Ehhez főként az IFLA két helyben működő szervezetét, az UAP (Universal Availability of Publications – Kiadványok Egyetemes Hozzáférhetősége) Nemzetközi Irodáját és a Nemzetközi Kölcsönzési Irodáját vette igénybe. Az utóbbi sikerrel fejlesztette ki a nemzetközi kölcsönzési formanyomtatványt, amelyből a beszámoló évében 120 ezret, a korábbi évhez képest 40%-kal többet adtak el. Kiadványokat és cikkeket is megjelentettek e tárgykörben, és folytatták a régebbi megjelenésűek terjesztését. Említésre érdemes címek:

Brief guide to centres of international lending and photocopying (2. kiad. 1978);

International lending: Principles and guidelines for procedures (1978);

National interlending (1980. Unesco) és ennek

kiegészítései: *Descriptions of interlibrary lending in various countries* és *A bibliography of interlending*.

Katalógusok és egyéb nyilvántartások

A Központi Könyvkatalógushoz (Union Catalogue of Books, UCB) 56 könyvtár 200 300 tételt jelentett be (a múlt évinél valamivel kevesebbet), és ennek kb. 50%-a új címként jelentkezett a nyilvántartásokban. Az összes új tétel száma – beleértve a BLLD saját állományát is – 180 500 volt. Két felmérést végeztek az UCB-vel kapcsolatosan: az egyik az *Angol–Amerikai Katalógizálási Szabályok* (*Anglo–American Cataloguing Rules*) 2. kiadásának alkalmazási tervét vizsgálta, a másik az afrikai, ázsiai és latin-amerikai monográfiák gyűjtésére specializált könyvtárak állományát tanulmányozta, mintegy a BLLD hasonló gyűjtésének kiegészítéseként.

A BLLD megkezdte rekordok küldését az angol kutatási jelentésekről és az ún. „szürke irodalom” (grey literature) más típusairól az Európai Közösségek SIGLE (System for Information on Grey Literature in Europe) adatbázisába.

További fejlemény az *Index of Conference Proceedings Received* című kiadvány adatainak online változatú adaptálása a BLAISE (British Library Automated Information Service) rendszerbe. Ez 135 ezer kongresszusi dokumentum címét tartalmazó adattömeget jelent, évente kb. 16 ezres gyarapodással. 1982 februárjától az Index tartalma online formában a nagyközönség számára is hozzáférhető.

Igy elmondható, hogy a BLLD-ben tudatában vannak a számítástechnika széles körű elterjedésének a könyvtári világban, és igyekeznek a változó körülményeknek, szükségleteknek eleget tenni.

Beszerzések

Az összes beszerzésre 2,27 millió fontot költöttek.

Ennek megoszlása dokumentumtípusonként a következő:

Dokumentumtípusok	£
Időszaki kiadványok (kurrens)	1 350 000
Időszaki kiadványok (pótlólagos beszerzés)	30 000
Monográfiák	689 000
Jelentések és fordítások	107 000
Disszertációk	39 000
Zenei anyagok	31 000
Mikromásolatok	24 000

Az elmúlt évhez képest kissé megnövekedett beszerzési összeg nem volt elegendő az infláció ellensúlyozására.

Az állomány és az éves beszerzés adatai a következőképpen alakultak:

Dokumentumtípusok	Állomány (1981. márc.)	Éves beszerzés
Időszaki kiadványok (beleértve néhány monográfia sorozatot is)	150 000	56 000
Monográfiák (beleértve sorozatot is)	2 255 000	105 000
Jelentések (mikromásolaton)	2 075 000	200 000
Disszertációk (50% angol, 50% külföldi)	368 500	10 500
Zenei anyagok	51 500	8 500
Kongresszusi dokumentumok*	132 000	16 000
Fordítások*	461 500	11 300

* E tételek kiemelések az előző kategóriákból.

A kurrens *időszaki kiadványok* száma a tárgyévben 2000-rel (3,7%) emelkedett. Különösen a Kínából érkező folyóiratok száma nőtt jelentősen (400, melyhez további kb. 400 várható). Az időszaki kiadványok beszerzését (számlázás, nyilvántartás) számítástechnikai segítséggel végzik, és ezáltal a rekordok online módon is hozzáférhetők.

A *könyvek* ára alaposan megnőtt, de a beszerzett művek számát sikerült nagyjából a korábbi szinten megtartani. A BLLD 20 ezer, Angliában megjelent könyvet vásárolt 12,37 £ átlaggal (1979–1980: 10,25 £); 21 ezer USA-belit 9,96 £ átlaggal (az 1979–1980. évjáráthoz képest 11–26%-os az emelkedés). A szláv nyelvű monográfiák széles körű gyűjtése céljából 30%-kal többet vásároltak, összesen 5000-et. A költségvetés 12%-át szórakoztató és népszerű irodalom vásárlására fordították, mert az e típusú irodalom iránt is megnőtt az érdeklődés. Régebbi megjelenésű irodalmat mikroformában vásároltak (4000), ill. csere és ajándék útján szereztek be.

Az ún. *szürke irodalom* köréből töretlen lendülettel folytatódik a gyűjtés: 200 ezer *kutatói jelentést* hoztak be az USA-ból, főleg az NTIS-től (National Technical Information Services) egy újonnan megkötött szerződés alapján. Változatlan gond a mikrofilmek minősége.

Zenei anyagok beszerzésére 30%-kal többet költöttek, mint tavaly.

Ajándék és csere

Helyhiány, kezelési és behasonlítás gondok miatt csökkentették az adományból származó időszaki kiadványok átvételét, de még így is kb. 1000 új tétellel

gyarapították a gyűjteményt. A monográfiák esetében, mivel ezek katalogizálása olcsó és gyors, nem csökkentették a gyűjtést, s ezért e forrásból 70 ezer egységet vettek át, amelyek 46%-a be is került az állományba.

Felajánlásból 92 ezer könyvet és időszaki kiadványt küldtek szét angol, és 44 ezret külföldi könyvtárakba. Az ajándék-jegyzékek további előállítását költségük és időigényességük miatt azonban felfüggesztették. E jegyzékek közreadásánál is szóba jött a számítógép használata, feltéve, hogy gazdaságosnak bizonyul.

Állományvédelem és kötészet

A kurrens folyóiratok teljes évfolyamait műanyag fedőlapos kötésbe helyezik el. A régi állomány költöztetése és a könyvek állapota sokkal nagyobb odafigyelést kívánt; a megnövekedett kötészeti tennivalók elvégzésére a Részlegben belül egy könyvkötő egységet is létrehozta.

A BLLD könyv- és folyóiratállománya meghaladja a 4 millió egységet. Ebből kb. 50 ezer egységet kell állományvédelmi kezelésben részesíteni. Ez annál is kényszerítőbb feladat, mivel az állomány jelentős hányada nem érhető el máshol kölcsönzés révén. Mivel a rendelkezésre álló összegekből mindenre nem futja, más megoldásokon is gondolkodnak (mikrofilmezés, digitális technika, együttműködés más könyvtárakkal).

Elhelyezés

Az Urquhart-féle régi épület kibővítése befejeződött. 1980 áprilisa és szeptembere között egy 112 főből álló munkacsoport úgy végezte el „60 mérföldnyi” dokumentum betelepítését, hogy egy-egy kért tételre maximum egy napig kellett várni. Ezt követően az új épületben is végbement bizonyos mozgás, s ezáltal 1981 végére valamennyi külső elhelyezésű dokumentum házon belülre került.

Létesítettek egy egyedülálló és szerencsés megoldásnak mondható mobil mikromásolati raktározási rendszert, amelynek köszönhetően a mikromásolatok állományát 1981 januárjára újra telepíthették.

Kibővítették a Kiadvány osztály (Publications Section) raktári területét, és ezzel átvették a Nemzeti Könyvtár (British Library) kiadványainak terjesztését is.

A BLLD állományának volumene és gyors növekedése miatt kénytelenek további elhelyezési tervekkel foglalkozni, különösen a hagyományos, nem mozgatható polcokra kívánnak nagyobb figyelmet fordítani.

Kutatás és fejlesztés

Legjelentősebb felmérésüket az időszaki kiadványok igénylése témakörében végezték, az Elsevier kiadó pénzügyi támogatásával. Két éven át megvizsgálták

minden egyes kérést, mintegy 66 340 tételt. Az 1975-ben végzett hasonló felmérést megismételve úgy találták, hogy jelentős az eltérés. Megváltoztak a keresett címek, így a legfontosabb időszaki kiadványok köre (core journals) is. Megnőtt az igény a kevésbé ismert folyóiratok iránt.

Megvizsgálták a Részleg új könyvelési és költségvetési rendszerének működését, folytatódott az állomány statisztikai vizsgálata és tanulmányozták a Részleg háttér-könyvtári bázisát is.

Fontos és izgalmas fejlemény van kialakulóban a szövegek elektronikus tárolásával és továbbításával kapcsolatban. Ez a BBLD arcukat is radikálisan befolyásolhatja. Már manapság több periodikumot állítanak elő számítógépes szedéssel és gépileg olvasható formában. E produktumok máris felhasználhatók közvetlen továbbításra, de első lépésként mindenképpen csak kiegészítői (és nem alternatívái) a hagyományos közreadásnak. Az Európai Közösségek Bizottsága elfogadott egy ambiciózus akcióprogramot az elektronikus szövegtárolás és -továbbítás felhasználására és kikísérletezésére. A Kiadók Egyesülete (Publishers Association) munkacsoportot szervezett ennek az új technikai vívmánynak a tanulmányozására. A Nyomdai Iparok Kutatási Egyesülete (Printing Industries Research Association, PIRA) közölte, hogy az elektronikus publikálásra egy nemzetközi központot szándékozik létesíteni. Az Elsevier kiadó megvitatta e témát más olyan kiadóvállalatokkal is, amelyek potenciális lehetőséget látnak egy ilyen rendszer kialakításában.

A BBLD több más számítógépes technológia vonatkozásában is folytat kutatást és fejlesztést. Ehhez figyelemre méltó beruházásokat végzett a beszámoló idején. Legfontosabb időszaki kiadványának számítógépre vitt adattárát már 1980-ban a Részlegen belül helyezték el. Ez 190 ezer rekordot, egy-egy rekord pedig 147 karaktert tárol. Az adatok online módon is lehívhatók helyszám, forrás, ország-kód, és egy meglehetősen egyszerűsített címelem szerint. A majdnem kész program kiegészíthető a számlázás és az egyéb megjegyzések elemeivel. Tervezik továbbá a címek lehívását a releváns címszavak szerint is. A tár másodpéldányát a számítógépes egységnél tartják, és katalógus-célokra szolgál.

Megkezdtek a kölcsönzések és a másolati kérések teljesítését mikroszámítógép alkalmazásával. Sikeresen működik a miniszámítógépes telex szolgáltatás. A beszámoló idején így módon az Egyesült Királyságban 492 ezer, a tengeren túlra pedig 88 ezer kérést továbbítottak, más könyvtárak adataiból 58 ezer igényt fogadtak. A BLAISE-ből naponta 5–6 kérést elégitettek ki. PDP-11/40 számítógéphez, ill. a miniszámítógéphez kapcsolt WD 80 szövegkiíróval állítják elő a *British Reports, Translations and Theses* c. kiadványukat. Egy PDP-11/23 mikroszámítógépet azzal a céllal

vásároltak, hogy a folyóiratokkal létesíthessenek közvetlen (online) kapcsolatot.

Retrospektív keresés (MEDLARS és CISDC)

Ez a szolgáltatás 32%-kal esett vissza a múlt évihez képest: 1980–1981-ben 518 keresést végeztek, 1979–1980-ban 767-et. A retrospektív szolgáltatás ártértékelés alatt áll, és azt remélik, hogy kiegészítő elemekkel csábítóbbá tudják tenni.

Fordítási szolgálat

Ez az egykor virágzó és önfenntartó szolgálat költséges lett és visszaesett (1973–1974: 1000; 1980–1981: 220), ezért megszüntetése mellett döntöttek.

Kiadványok

Nemcsak saját, de a korábban már említett BL-kiadványokat, valamint az Amerikai Országos Orvosi Könyvtár (US National Library of Medicine) kiadványait is terjesztik. A tárgyidőszakban 132 ezer tételt expedáltak. Saját kiadványaik:

Keyword Index to Serial Titles (KIST);
British Reports, Translations and Theses;
DOTIC (Directory of Title Pages, Indexes and Contents);

11 (főleg a SZU-ban közreadott) folyóirat fordítása.

*

A BBLD-nek 1906 látogatója volt (1979–1980: 1489), közöttük 96 csoport.

/The British Library Lending Division in 1980–1981 = Interlending Review, 9. köt. 3. sz. 1981. p 75–82./

(Dáczér Éva)

Mikroszámítógépek és szövegfeldolgozás a könyvtárakban

Egyes kultúrtörténészek szerint a mikroszámítógép századunk harmadik legjelentősebb vívmánya a gépkocsi és a televízió után. Az autó, életformáló hatása mellett azonban káros befolyást is gyakorol a társadalomra (energiaválság, levegőszennyezés stb.). A tv előretörése is